

INLEIDING OP DE OEFENINGEN

Uiten, je uitdrukken, spreken, zeggen, meedelen, je persoonlijke beleving uitdrukken.

Uiten, je uitdrukken, spreken, zeggen, meedelen, je beleving uitdrukken zijn geen synoniemen, al halen we deze termen in de spreektaal wel eens door elkaar.

a Uiten is een uiterst algemeen verschijnsel: we uiten op elk ogenblik, dit wil zeggen dat we ons voortdurend, vrijwillig of onvrijwillig, op een bepaalde manier *gedragen*. Zelfs als we slapen kunnen anderen hier tekens of signalen in herkennen die zij dus kunnen *interpreteren*.

De kwispelende staart van de hond, de glimlach die ons ontvangt zijn **onvrijwillige** uitingen die we moeten interpreteren. We zien iemand rood worden – over het algemeen een *onvrijwillige uiting* -, *we zien dus een gedrag*. Maar wat “uit” dit gedrag? Volgens de aanduidingen waarover we beschikken en in functie van nog heel wat andere factoren, kunnen we besluiten dat deze persoon zich verlegen of niet lekker voelt, hinder ondervindt van de kamertemperatuur, lijdt aan een koortsaanval, ergens plezier aan beleeft of dat het gewoon gaat om de lichtweerkaatsing van een lamp. Heel wat interpretaties zijn mogelijk zonder dat we ooit zeker zijn dat we ons niet vergissen. Als vrijwillige en duidelijk uitgesproken boodschappen niet altijd volledig overkomen, geldt dit des te meer voor onvrijwillige en onuitgesproken uitingen.

Uitingen bestaan niet alleen uit onvrijwillige handelingen (zoals opgewonden zijn of rood worden), maar ook uit **vrijwillige** handelingen (zoals iemand slaan, tegen iemand zeggen dat we het met hem oneens zijn, de ogen neerslaan). Zelfs hier behoren heel wat interpretaties tot de mogelijkheden.

(Verwar een vrijwillige handeling niet met een bedoeling. We kunnen **vrijwillig** woede uiten zonder dat we daarmee onze **intentie** duidelijk maken: willen we zeggen dat we iets dat ons toebehoort terug willen krijgen, dat we iemand vrees willen aanjagen of iemand de les willen lezen, enz.? We gooien een mes de lucht in met de bedoeling ons te vermaken of ons te oefenen. Toevallig raakt het mes iemand anders en verwondt hem. Maar op een ander ogenblik gooien we een mes de lucht in **met de bedoeling** iemand te verwonden, wat dan ook gebeurt. In de twee gevallen is het een vrijwillige handeling, niemand leidt mijn hand. Maar mijn bedoeling wijzigt in aanzienlijke mate de uiteindelijke kwalificatie van mijn daad.)

Wat *uit* iemand die met de vingers op een tafel trommelt (een vrijwillige handeling)? Dat hij op een ingebeelde piano speelt of dat hij zijn geduld verliest? Of geeft hij een medeplichtige misschien een signaal of wil hij gewrichtsontsteking tegengaan? Is de – wellicht vrijwillige – strakke oogopslag van een persoon die ik in profiel bekijk een uiting

van de concentratie waarmee hij een afgelegen punt waarneemt, een uiting van verstrooidheid, of wil hij mijn blik ontlopen? Dan heb ik het niet eens over de mogelijkheid dat deze persoon een glazen oog heeft.

Uitingen, de vrijwillige zowel als de onvrijwillige, hebben op zichzelf geen betekenis.

b. Je uitdrukken ("naar buiten drukken" zoals je doet met het sap van een citroen) is een gedrag waar *je opzettelijk* - tenzij je liegt - *de betekenis van je gedrag voor jezelf te kennen geeft*. Meestal met woorden, maar je kunt ook andere middelen aanwenden. De kunstenaar bijvoorbeeld drukt zich uit in zijn werk, zelfs al gaat het over een werk waar geen woorden aan te pas komen. En de betekenis van een kunstwerk is inherent aan het werk zelf, zonder dat het nodig is er mondeling commentaar bij te geven. Op een dag speelde Beethoven een sonate voor één van zijn vriendinnen. Aan het einde vroeg zij wat de betekenis was van het gespeelde werk. Als enig antwoord speelde Beethoven het stuk opnieuw. Ik hou heel veel van een bepaald schilderij van Mondriaan, het interesseert en raakt me, maar "wat heeft de kunstenaar willen zeggen"? Critici kunnen wel interessante commentaren wijden aan technische en anekdotische aspecten van het werk of nagaan tot welke kunststroming het behoort, maar zij drukken niet uit wat de kunstenaar heeft willen zeggen en voegen niets toe aan de betekenis van het schilderij. Het werk van een kunstenaar kan beschouwd worden als een uitdrukking op zich. Dit geldt eveneens voor heel het domein van de niet-verbale uitdrukking zoals gebaren, gelaatsuitdrukkingen, enz.

Het onderscheid tussen **uiten** en **je uitdrukken** is niet altijd duidelijk. Uiten wat er in me omgaat is niet hetzelfde als uitdrukken wat er in me omgaat. Een hond uit zijn tevredenheid, hij spreekt ze niet uit, *hij drukt ze niet uit*. De glimlach *die me ontvalt* geeft uiting aan iets, het drukt het niet uit. Uitingen, zelfs de vrijwillige, houden niet noodzakelijk in dat degene die uit een **innerlijke beleving** (gedachten, gevoelens, wilsuitingen, gewaarwordingen, enz.) **uitdrukkelijk wil meedelen**.

Om een *uitdrukking* te worden moet de uiting *duidelijk* maken dat je bewust bent van je subjectiviteit. De persoon moet *opzettelijk* laten weten wat er in hem omgaat. Hiertoe brengen we iets voort (meestal zinnen, maar ook een muziekstuk, een dans, een kunstvoorwerp) waar we vrijwillig iets van onszelf prijsgeven met de bedoeling iets over onszelf, over onze beleving te "zeggen". In een stoel neerploffen betekent iets, maar zeggen dat je je wanhopig voelt is nog iets anders. In een bepaalde context naar iemand knipogen kan een uitdrukking worden. Zo ook het wuiven met een zakdoek naar een vriend wiens vliegtuig gaat opstijgen, enz.

c. Spreken betekent gewoon dat ik gebruik maak van woorden, of, nog duidelijker, van de elementen (klanken of tekens) van een taal volgens bepaalde structuren. In deze zin kunnen een papegaai, een magneetband of een robot "spreken". Van sommige mensen kun je trouwens ook zeggen dat ze "spreken zonder iets te zeggen"! (In dit verband wil ik eraan herinneren dat het schrift niets anders is dan in lettertekens opgestelde woorden.)

d. Zeggen is spreken op een *actueel betekenisvolle manier terwijl ik me tot iemand richt*. Het betekent noodzakelijkerwijs dat ik me *uitdruk*. Dit wil zeggen "dat ik een gedrag dat op zichzelf betekenis heeft uitdruk" en dat ik deze betekenisvolle uitdrukking richt tot een andere persoon. Wanneer ik met woorden een gedachte of een bedoeling uitspreek dan druk ik die gedachte of deze bedoeling letterlijk "naar buiten". En die gedachte, die bedoeling hebben op zichzelf een duidelijke betekenis. (Dit kun je zelfs doen als je alleen bent, bijvoorbeeld om je gedachte of bedoeling voor jezelf helderder te krijgen.)

Het onderscheid tussen spreken en zeggen is dus gemakkelijk. Je merkt het vooral bij anderen. **Zeggen** houdt in dat de woorden op het ogenblik dat ik ze uitspreek, betekenis hebben en dat ik deze betekenisvolle woorden tot **iemand richt**.

e. Laat ons nu onderscheid maken tussen **zeggen** en **meedelen**. Ik kan in het uiterste geval helemaal alleen iets zeggen. Maar normaal doe ik dat **tegen** iemand. **Zeggen** betekent dat ik *het woord* tot iemand *richt* met de bedoeling gehoord te worden. Het betekent dat ik een verbale boodschap (mondeling, schriftelijk of met gebaren) aan iemand anders over wil brengen. Het klopt dat ik ook dingen (mondeling of geschreven) tegen mezelf kan zeggen, maar dit gebeurt ten koste van een soort ontduubeling of reflectie. "**Meedelen**" is meer dan zeggen. Het betekent dat ik het erop aanleg dat mijn boodschap werkelijk overkomt, dat ik mijn boodschap *wezenlijk met iemand deel*.

Op dit vlak bestaat er een zeer oude illusie, overgeërfd van de Grieken, die erin bestaat te denken dat het voldoende is te **zeggen** om **mee te delen**. Willen meedelen is niet hetzelfde als meedelen. Men gaat ervan uit dat ontzettend veel informatie en zelfs een groot deel van de opvoeding overgedragen wordt via gesproken of geschreven *uitspraken*: "Zeg aan de leerlingen dat", "Zeg hem dat", "Ik had hem toch zó gezegd op te passen" (bijzonder nuttig na een ongeluk!), "We hebben een MEDEDELING bekend gemaakt" (in feite heb je enkel een affiche, een toespraak aangeplakt), "Gisteren heb ik je gesproken over" (ik ga dan verder in de veronderstelling dat je weet wat ik gisteren heb gezegd), enz. Al deze formules verwijzen naar deze klassieke misvatting. (En een handboek uitgeven heeft natuurlijk ook wat met deze fictie te maken.)

Mededeling komt enkel tot stand wanneer onze tekens en signalen door anderen worden opgevangen én wanneer er overeenstemming ontstaat tussen de uitgesproken en de ontvangen boodschap. Paul Watzlawick ("Pragmatics of Human Communication", W.W. Norton & Company, New York, 1967) meent te mogen beweren dat we altijd meedelen, zelfs wanneer we zwijgen. Volgens hem "heeft elk gedrag de waarde van een

boodschap", dit wil zeggen "dat elk gedrag een mededeling is". Je kunt er waarschijnlijk wel vanuit gaan dat er in alle gevallen wel iets "overkomt". Maar heel wat valse interpretaties zijn mogelijk! Beweren dat elk gedrag een duidelijke uiting is of dat elke boodschap klaar en duidelijk is en dat ze dus "mededelingen" zijn betekent dat je wat al te gemakkelijk gelooft dat de boodschapper zich op de dezelfde golflengte bevindt als de ontvanger.

(Op zijn vakgebied definieert de cyberneticus de boodschap als de overdracht van "informatie". Dit werkt klaarblijkelijk voor machines en in de vijftiger jaren ontstond waarschijnlijk de hoop dit model ook te kunnen toepassen op de menswetenschappen van de communicatie door het "begrijpen" van de zin van de boodschap buiten beschouwing te laten. Maar wat helpt het ons vooruit als het fenomeen "rood worden" alleen maar informatie geeft over het feit van rood te worden?).

Woorden maar ook gebaren, gelaatsuitdrukkingen en zelfs stilte behoren ongetwijfeld tot het *domein* van de communicatie. Ook via andere signalen kan ik nog iets over mezelf uiten. De bewering dat het hier telkens zou gaan om een boodschap die bij de ander correct overkomt is echter ongegrond. Het is van belang het "openbaar maken van informatie" goed te onderscheiden van "meedelen".

f. Zeggen is nog niet hetzelfde als **je persoonlijke beleving uitdrukken**. Per definitie betekent je persoonlijke beleving uitdrukken dat ik "mezelf plaats in het centrum van wat ik zeg". Dit betekent mijn zelf in de uitdrukking plaatsen, mijn totale zelf, zowel vanuit het standpunt van het lichaam als van de ideeën. Het betekent niet enkel dat ik spreek over mezelf ("ik ben bedroefd"). Het is met woorden uitdrukken dat ik me er bewust van ben dat ik over mezelf spreek. Ik druk uit *dat ik me bewust ben van mijn subjectiviteit*. Als we zeggen: deze muziek "is mooi", dan drukken we ons uit, maar we drukken onze persoonlijke beleving niet uit. Als we zeggen: "ik vind" dit schilderij mooi, ik houd ervan, dan tonen we dat we er ons bewust van zijn dat het om een subjectief oordeel gaat. Als we zeggen: "ik ben bedroefd", "er is droefheid in mij", "je bent altijd bedroefd als je zoiets overkomt", dan nemen we waarschijnlijk wel een risico en dus een zekere verantwoordelijkheid, maar we zetten ons niet in als subject. Integendeel, als we zeggen: "ik voel me bedroefd" en vooral "ik maak me bedroefd", dan drukken we uit dat we er ons bewust van zijn dat we persoonlijk, vrij en bewust (zelfs al is het maar gedeeltelijk), verantwoordelijkheid nemen voor wat er in ons omgaat. Een leraar wiskunde of wijsbegeerte kan gedurende uren **spreken, zeggen, uiten, meedelen, zich uitdrukken**, zonder ooit duidelijk te maken dat hij zich bewust is van zijn subjectiviteit. Hij drukt gedachten, enz. uit alsof hij met de dingen volledig objectief omgaat, maar hij drukt niet uit hoe hij de dingen beleeft. Heel wat mooipraters zijn trouwens niet in staat om op dit bewuste subjectieve vlak een persoonlijke houding tegenover anderen en dikwijls tegenover zichzelf aan te nemen.

Vanuit het standpunt van de menselijke ontplooiing is het van belang te kunnen spreken, zeggen, uiten, meedelen, je te kunnen uitdrukken, je persoonlijke beleving te kunnen uitdrukken. Daarvoor is het nuttig een goed onderscheid te maken tussen al deze verschillende gedragingen.

Het is ongetwijfeld nuttig, ja zelfs onontbeerlijk dat mensen leren hoe ze zich duidelijk en genuanceerd kunnen **uitdrukken**, hoe ze doeltreffend kunnen **meedelen**. Maar hen leren hun **persoonlijke beleving uit te drukken**, hen leren uit te drukken dat zij zich bewust zijn van hun "rol als subject", lijkt tegenwoordig een nog veel fundamentele opdracht. De jurist, de fysicus, de musicus, de letterkundige, de socioloog, de psycholoog, die zich wellicht duidelijk en genuanceerd kunnen uitdrukken en communiceren, schieten erg tekort (om als een persoon te handelen in de huidige betekenis van het woord) als zij hun "persoonlijke beleving" niet kunnen uitdrukken, als zij niet in staat zijn in hun uitspraken ruimte te maken voor ZICHZELF. Zij komen er niet toe zichzelf expliciet te zien als degene die oordeelt, die verlangens, bedoelingen, gewaarwordingen, emoties, enz. beleeft. Hun tekort bestaat niet uit de slechte kwaliteit van hun communicatie (zij kunnen trouwens heel doeltreffend met anderen communiceren) maar uit de gebrekkige manier waarop zij hun eigen wezen waarnemen. Zij komen niet op het spoor van hun "personiteit", die daardoor niet tot ontwikkeling kan komen. Zoals een zaadje op een dor stuk grond.

Je persoonlijke beleving uitdrukken verschilt ook van **je inzetten**. Zodra ik handel, spreek of iets zeg, zet ik me in als individu, dit wil zeggen dat ik risico's neem en dat ik aanvaard verantwoordelijk te worden gesteld. Mijn persoonlijke beleving persoonlijk uitdrukken (wat trouwens een pleonasme is), reikt verder dan me alleen maar inzetten, iets waar ik trouwens niet onderuit kan. Het betekent dat ik een deel van mijn innerlijke zelf prijsgeef, dat ik me aan mezelf en eventueel aan anderen blootgeef, dat ik getuig van mijn subjectiviteit, van het feit *een subject* te zijn.

De onbekwaamheid voor heel wat mensen om de persoonlijke beleving van hetgeen ze tegen zichzelf of anderen zeggen uit te drukken, houdt hen in zekere zin gevangen in een *elementaire* of primitieve toestand. Als de ander scherpzinnig is, kan hij waarschijnlijk hun mentaal tekort overstijgen en tot op een zekere hoogte gissen wat ze innerlijk beleven, soms zelfs helderder dan zichzelf. Ondanks hun gebrekkige of armoedige uitdrukking van hun beleving is het dus mogelijk dat ze in zekere mate begrepen worden. Maar het probleem is hier niet of twee gesprekspartners elkaar begrijpen maar of ze in staat zijn hun persoonlijke beleving **uit te drukken**.

Kortom, uitdrukking, mededeling en uitdrukking van de persoonlijke beleving zijn geen synoniemen. Deze gedragingen zijn ook niet zonder meer onderling van elkaar afhankelijk: ik kan me inderdaad uitdrukken zelfs wanneer ik alleen ben en ik dus niets meedeel. Ik kan ook via onbewuste signalen iets over mezelf meedelen, bijvoorbeeld

tegenover een geneesheer die me onderzoekt, en dit zonder dat ik me werkelijk uitdruk of mijn persoonlijke beleving uitdruk.

Verder in dit boek zal ik proberen aan te tonen hoezeer mededeling, uitdrukking en zich inzetten als subject de persoonlijke vrijheid doen ontstaan en zelfs hoe zij, in een zekere zin, voorwaarden zijn voor het handelen van de "persoon" als zodanig.